

A LÁNGÉSZ.

Lombroso, turini egyetemi tanár és a fenytőügyi anthropológia hírneves buvára egy igen nevezetes munkát írt, melyből a múlt évben már az ötödik bővített kiadás jelent meg *L'Uomo di Geni* cím alatt.* E munka fő célja az, hogy bizonyítsa a lángész és az örültség közti szoros kapcsolatot és előtüntesse azokat a néha valóban megdöbbentő analógiákat, a melyek az emberi természetnek eme látszólag anynyira ellenkező két kivételessége között mutatkoznak.

Régi mondás, hogy lángész és hóbort édestestvérek; de e mondás igazi értelmének általában az érdekes kérdésnek megvilágítására annyi meglepő és oly tanulságos adatokat még nem gyűjtött össze senki, mint Lombroso.

Mindenek előtt egy tévedést, egy igen komoly félreértést kell eloszlatnunk. A midőn azt állítja, hogy a lángész, valamint a téboly az észbeli elfajulásnak egy-egy alakja, Lombrosznak eszébe sem jut, hogy a lángészű embert az eszelőshöz hasonlítsa. Annyi volna ez, mint azt állítani, hogy víz és tűz azonosak. A bolond és a lángész a közönséges emberiségen kívül esik, de egyik fölötté, a másik alatta áll a mindennapi halandóknak. És ez nem egy és ugyanaz. Nem, bizonyára nem a bolondok háza az, a hol Leibnitz-ot vagy Voltair-et találunk; s azokból a boldogtalanokból, kik a kórházakat előzőnlik, s az örült elme szüleményeinek saját

bárgyú cselekedeteiknek rabjaivá lettek, soha sem válnak Shakespeare-k, sem Hugo Victor-ok, Lombroso soha sem akarta a lángészt az örülttel egy vonalba állítani. Ő teljesen ártatlan ebben az óriási butaságban, és méltán boszankodhatik azokra, kik ezt a nevetséges egybefoglalást neki tulajdonítják.

Az ő nézete egészen más és meg kell adni, hogy pozitív tényeken alapszik. Ő ugyanis azt állítja, hogy a felfedezők, feltalálók, eszmevetők és teremtők nagy és hatalmas lángelméje nem egyezik meg a kifogástalan értelmi józansággal, s hogy másrésről az értelem azon formáiban, melyek az örültek sajátságai, találunk némely lélektani jellemvonásokat, melyek a lángészű és a tébolyodott emberekben közösök.

Mindenekelőtt azt óhajtanám — néhány szóval csupán — bizonyítani, hogy ez az elmélet, mely első tekintetre oly visszásnak látszik, alapjában véve egészen természetes.

A lángészű ember fogalmát meghatározni meglehetősen nehéz dolog. Senki sem tudna szigorú határt, formászerű mesgyét vonni a lángész és a tehetség, a lángészű és középszerű ember között. Nem így vagyunk-e, sajnos minden osztályozással? Ne újítsuk hát meg a görögök régi szofizmáját, mely szerint nincs kopaszság, mivelhogy nem lehet szigorúan megállapítani a hajszálak azon számát, a mitől kezdve az ember megszűnik kopasz lenni. Ne keressük tehát a mesgyét, hanem vegyük szemügyre az olyan embereket, kiknek lángelméje elvitathatatlan, mint: Dante, Pascal, Shakespeare, Newton, Hugo Victor, Goethe, Leo-

* E műnek francia fordítását — mely *L'homme de genie* címet visel — Charles Richet-nek, a párizsi híres életbuvárnak előszava előzi meg. A jelen cikk Richet előszavából van véve. SZERK.

nardo da Vinci, Raffael, Napoleon.

Nos, én nekem úgy látszik, hogy e nagy embereket az jellemzi leginkább, hogy az őket környezőktől különbözőnek. Eszméket juttatnak forgalomba, a minőkre a körülöttök élő emberek nem gondoltak és nem is gondolhattak. Ők kezdeményezők, eredetiségek. Szerintem a lángész egyetlen, valódi bélyege, az eredetiség. A lángész többet, jobban és a mi fő, *máskép* lát, mint a közönséges emberek.

Az eredetiségnek eme jellemvonása mulhatatlanul szükséges a lángelmére. Ez oly világos, hogy csaknem határos a naivsággal róla beszélni. Gondoljunk egy pontos, aprólékoskodó kifogástalan kézbeli ügyességű festőt. Ha megelegszik azzal, hogy úgy fest, mint festettek előtte, újítás, haladás nélkül, akár a színezésre, akár a tárgy megválasztására, akár a csoportosításra, akár pedig vázna megvilágítására nézve: tehetségét dicsérhejtük ugyan, de nem volna jogunk lángészt emlegetni.

Kell, hogy újat találjon, újat csináljon. Mert, újítás nélkül nincs lángelméje. Már pedig, hogy újat nyújthasson, szükséges, hogy ez az ember lényegesen különbözzék a többi festőtől. Leonardo da Vinci óta volt talán huszonöt lángészű festő, de volt azóta a világon legalább egy millió középszerű. Hogy e tömegből kiemelkedjék, a lángésznek szükségkép jobban, vagy hogy előlegezés nélkül szóljunk, mindenestre máskép kell alkotva lennie, mint a hogy az az egy millió festő volt alkotva.

Ez a különбözés a többi emberektől az, a mi a lángészt lángésszé teszi.

Ezen egyszerű állítás folyománya tüstént látható. A lángészű ember különbözik a többi emberektől, tehát *szabályellenes* (abnormális), legalább is azon sajátzerű vonásában, hogy látja azt, a mit más nem lát, s hogy nem olyan, mint a többiek.

Laplace mondá: *A felfedezések az olyan eszmék összejuttatásából állanak,*

melyek alkalmasak az egyesülésre s melyek addig el voltak szigetelve. A lángész felfedezheti azokat a kapcsolatokat, a melyek a közönséges halandónak nem nyilatkoznak meg és ez az, a miben ő különös és abnormális.

Ilyenformán van ez a bolondoknál is. Nálók az eredeti eszmék társasítása csakúgy hemzseg. Váratlanul tör ki, mint a röppentyű s olykor nevetséges túlcsapongással nyilatkozik meg, noha mindig valami meglepő s olykor elmés kombináció is rejlik benne.

Mi következik ebből? Az, hogy a lángész, elűtvén az őt környezőktől, a mindennapias értelmi józanságnak nincs a birtokában; élet- és lélektani fogyatkozásai vannak. Nem egy közülök üldöztetési, nagyzási, vagy vallási mániában sínylik. Olyan családokból származnak, melyekben a lélek rendellenessége gyakori. Legtöbbje utódok nélkül hal el, vagy a hátrahagyott gyermekeknek nincs meg az az értelmi egyensúlyuk, a mi a normális ember sajátja.

A lángész az olyan ember, a ki többet jobban és máskép tud véghezvinni, mint mások, a kik kortársai voltak. Ő tehát szabályellenes lény, vagyis *kivétel*.

Nos, a természet nem szereti a kivételeket; azon van, hogy eltüntesse őket; legfőbb gondja mindenekelőtt a faj egyenlősítése. Lényegesen demokrata és elegyengető. Az értelmi arisztokráciát, melyet a kiváló szellemek alkotnak, nem szereti. Nagy nehezen tűri meg őket s az a hivatása, hogy glédába kényszerítse a kirivókat.

Tizenégy éves korában Pascal geometriát talál föl. Tizennyolcz éves korában megújítja a fizikát. Nem különös, majdnem ijesztő szabálytalanság-e, hogy ez a gyermek, abban a korban, melyben a rendes fejlődésű gyerekek közönségesen még labdázni szoktak, mélyebbet és nagyobbat alkot, mint előtte hús századon át a mesterek.

Hogy valaki Pascal lehessen, betegnek kell lennie; a beteg szót a valódi, vagyis a *rendellenesség* értelmében hasz-

nálva. Nem tudom, vajjon szabad-e itt az *elfajzás* szót alkalmazni, a mint Lombroso teszi, mert ez nekem csaknem szentségtörésnek látszik. Az *elfajzás* helyett *túlfajzást* mondanék (sit venia verbo).

Legyen *elfajzás*, vagy *túlfajlás*, a *lángész* mindenestre különösség és anomália, mely ép ezért tartós nem lehet.

Engedjenek meg nekem erre vonatkozólag egy példát, a melyet, meglehet, nem fognak valami megtisztelőnek találni. Tegyük fel, hogy veszünk egy véka, látszólag egészen egy minőségű magot és vessük el. Csaknem mindenkik egyformán fejlődik, és végezetre, kis kivétellel, a belőlök származó növények is egyformák. Találkozom azonban a tömegben elütő típusok is; némelyik mag egész piciny, a másik ellenkezőleg, igen nagy növényt terem, a mely tetemesen felülmulja a középszert.

Nos, egyik mint másik, a nagy ép úgy, mint a kicsiny nem egyéb monstruozitásnál, betegességnél. Hogy a kifejlődés kiválóan erős vagy kiválóan gyenge-e, az nem sokat határoz, minthogy mind a két esetben nagy eltérés mutatkozik az általános középszertől.

Tehát, *a priori*, igen könnyen felfogható, hogy a *lángész*, nem lévén hasonló a közönséges emberekhez, ugyanazon czímen, mint a tébolyodott, *másként* alkotott értelmi képességgel van felruházva, mint a közönséges halandók zöme.

A posteriori, ezt az egybefoglalást gyakori és igen érdekes példák is igazolják. Igen ritka dolog, hogy közelebbről tanulmányozva egy valóban nagy férfiú életét, ne találánánk az ő benső szervezetében, értelmi fejlettségében valami hiányost, betegest, pathológiát, a minnek révén örülte emlékeztet. Nem lehet büntetlenül eltérni a közönséges emberek lapos, mindennapi életrendétől. A nagy embereknek megrögzött eszméik, előítéleteik, mániáik, szokásaik, erkölcsi elvetemültségeik, szervezeti hi-

báik, az okoskodásban hézagaik, olykor látományaik és lázbeteg eszméik vannak. A gőg, az érzékenykedés, az erkölcsi ingerlékenység (genus irritabile vatum) a félekenység oly lelki állapotok, melyek náluk gyakran a betegségig fokozódnak. Hatalmas agyukban valódi lelki fogyatkozások rejlenek, melyek, ha sikerül nekik azokat elleplezni, utódaikban annál nagyobb erővel törnek elő. Soha sem tanácsolnám egy leánynak, hogy *lángészű* ember fiához menjen nőül. Bizonytalán jobban jár, ha egy izmos, tudatlan paraszt fiával lép házasságra. Leendő gyermekei egészségére sokkal kedvezőbb lesz ez.

Az a mód, a hogy a *lángészű* emberek dolgoznak, még érdekesebb analógiákra vezet. Egy nagy mű alkotásában bizonyára van valami önkéntelenség, a mi a köznapi eszméket megzavarja, akár vakmerősége, akár nyersesége, akár a váratlansága révén. A *lángészűséget* nem lehet megfeszített erőlködéssel elsajátítani. Sőt gyakran a hirtelen jött mélységes gondolat szülemlése épen semmi erőfeszítésbe sem kerül. Buffon híres mondása, hogy: »a *lángész* hosszú türelem,« valóban nem látszik helyesnek. Nem, valójában a türelem soha sem létesített mást, mint tisztességes, mérsékelt eredményt. De a *lángész* mértéktelen, akár festményről, akár szindarabról, akár mechanikai tantételtől, akár pedig ütközetről legyen a szó.

Corneille Tamásnak, úgy lehet, volt annyi türelme, mint híres bátyjának. De azért a Cid-et megközelíteni sem bírta. Tegyetek össze 500,000 tizenegy éves iskolás fiút, kik ez idő szerint nemzetük grammatikáját s a tizedes rendszert magolják: összes türelmök egyesítve sem hozná létre azt, a mit Pascal az ő korukban játszva végzett.

Van tehát a *lángészű* ember gondolkodásában valami mérték nélkül való, rendkívüli, következésképen csodálatos. Már pedig épen ez a csodálatosság az, a mi a bolond eszejárásában is feltalálható. Csupa bizarr eszmetársulás, a mely épúgy megzavar bennünket, mint

a hadzsics-mámor villanása, vagy a mániákusok eszmecsapongása.

Majd Lombroso elmondja a történetét annak az örültnek, a ki bajuszát pödrögetve így szólt: Ime, az utolsó pöndró! Egy futó szempillantás alatt, csaknem egyidejűleg látta magát kivégezve, eltemetve s a sír férgéitől felémésztve.

A képtelen eszmetársulás hirtelensége és bizarrsága főképp a költőknél meglepő. A bolond, tudvalevőleg, szó-játékkal, alliterációkkal dolgozik: alap . . . , kalap . . . , lap . . . , lámpás . . . , csám-pás, nyakas . . . kakas! Ez az értelmi *modus agendi* rendkívül közel szomszédja a költészetnek. És nem beszélek csupán a rossz, hanem a nagy, a valódi költészetéről, a mesterekéről, mint a milyen például a H u g o V i c t o r-é. Senki sem kételkedhetik arról, hogy Hugo Victor-nál a szó megelőzi és felkelti a gondolatot. A közepes költőknél előbb jön az eszme, azután a szó, mely azt kifejezi. A nagy költőknél ihlet van, vagyis az eszme megelőzi a szó, mely úgyszólván önkénytelenül szülemlik. A kifejlődés nem tudatos; csaknem végzetszerűen foly le a szavak és rímek egymásutánjában. A nagy költészet értelmi munkája majdnem öntudatlan munka. Hugo Victor-nál pl. szakadatlan ragyogó lánczolata a szavaknak, minden egyes szó új kép, új eszme lévén. Egyik kép a másikat hívja maga után, a rímet rím követi s az új eszmék egyre özönlenek, az előző eszméktől, vagy helyesebben, a már meglevő rímektől vonzatva.

A nagy felfedezőknél, mint a nagy költőknél az eszme szintén csaknem önkénytelen, olykor barok és meglepő! Hányszor nem láttunk az örültekházában csodálatos ötleteket szülemelni! Gyakran igen kevés kellene hozzá, hogy ezek a bárgyuságok zseniális leletekké váljanak.

Semmi sem hiányzik e párhuzamból; még a józan emberek ellenséges érzülete sem, kik a nagy találmányokat bolondságnak szeretik tekinteni. És csakugyan, a valódi nagy felfedezők

kortársaik gúnyját, fitymalását kénytelenek elviselni. Napoleon Fulton-t bolondnak mondta s a párizsi tudós akadémia néhány napig kételkedett a telefon valódiságában. A nagy találmányok abban közösek a bolondok eszmevillanásaival, hogy mindkettejük felette áll a mi közönséges felfogásunknak.

De miféle következtetést vonjunk le mind ebből?

Azt fogjuk-e mondani, hogy a nagy költők és nagy feltalálók örültek? Isten őrmentsen! és Lombrosoval együtt tiltakozom azok ellen, kik nekem efféle véleményem szeretnének tulajdonítani.

Mert csakugyan a nagy ember, noha itt-ott némely pontban érintkezik az örülttel, tőle mégis egy lényeges vonásban különbözik. Megvan nála a bolondnak gyors és bizarr alkotása, de egy valamivel még több van neki, a mi az ő alkotását nem hagyja meddón, hanem megtermékenyíti: s ez a valami a világoosság és a terjedelem.

Fel szabad tennünk, hogy az emberek legnagyobb része félfálmóhoz hasonló állapotban él, a nélkül, hogy az őt környező tárgyak egymáshoz való viszonyát észrevenné, a nélkül, hogy szakadatlanul át lenne hatva a külső igazságoktól, a nélkül, hogy valamibe behatolna, nem ismervén mást, mint a dolgok felületét, mik zavartalan álmódosához alkalmazkodnak. Nem állnak ellent, hanem sodortatják magukat az eseményektől, teljes hiányával lévén annak a bíráló szellemnek, mely a konkrét valóság folytonos tekintetbevételével megengedi a csapongó gondolat kószálásainak ellenőrzését és szabályozását. A bolondok inkább alá vannak vetve, mint a normális emberek az értelmi fogatkozás azon nemének, mely a valót fel nem ismeri. Álomba merülve élnek. Gerard de Nerval*

* Francia literátor (1808—1855). 1841-től 1855-ig három örütségi rohama volt s a *Revue de Paris*-ban gyönyörű stílussal, bámulatos logikával és megfigyelő képességgel leírta a roham alatti érzeteit. Végre is mint öngyilkos halt meg. SZERK.

(a ki, sajnos, értette a dolgot), azt mondja: »A bolondság az álmok átömlése a valódi életbe«. A bolondnál nincs a szellemi csapongásnak zabolája, nincs féke, hogy azokat akár megakassza, akár szabályozza, és a dolgok valóságának nincs semmi hatása az őt vezető illúziókra.

A lángész ellenben, bírva lángoló és villámgyors képzelő tehetséggel, mely őt a közönséges tömegtől megkülönbözteti, egyszersmind nagy bíráló szellemmel is rendelkezik, mely nála a teremtő eszmélkedéssel csaknem egyidejűleg és párhuzamosan működik. E bíráló szellemnek a találékonyság szellemével való egyesülése alkotja az ő erejét.

Alapjában véve, ez a bíráló szellem voltaképpen nem egyéb, mint az értelemnek nagyobb terjedelme. Végelemzésében, a lángeszű ember azért különbözik a bolondtól, mert neki nem egyetlen egy eszmetársulás, hanem egész, csaknem végtelen sorozata az egyidejű eszméknek áll rendelkezésére, melyek az ő tágas értelmiségében egyszerre nagy mennyiségben találhatnak helyet. Gondolatuk terjedelme teszi lehetővé a képzelő tehetség rohamosságának korlátozását.

E szerint, minden zseniális koncepcióban két egészen elütő elemet tételhetünk fel: egyfelől az eredeti és szabályellenes alkotást, másfelől a felülvizsgáló bírálat szellemét. A bolondok bírnak eredetit teremteni; de nem bírnak azt szigorú bírálattal megjavítani. A közönséges embernek is van némi bíráló szelleme, de nem tud eredetit létrehozni. Hasonló tehát a bolondhoz, csak hogy ő megfordított okokból képtelen kiváló mű alkotására.

Erre nyomban egy ellenvetéssel lehet felelni. Ha igaz hogy, nincs átmenet az értelmiség különböző alakjaiban, a legnagyobb ember értelmi képességétől le egész a legbutább ember korlátoltságáig: hova kell soroznunk hát azokat, kik a nélkül, hogy lángeszűek volnának, tehetséges és érdemes emberek? Lombroso az ő művében nem be-

szél csupán a hatalmas szellemekről, de több ízben szól némely emberekről, kiknek csakis némi érdemeik voltak, még pedig olykor meglehetősen soványak, minthogy sok azok közül, kiket idéz, ismeretlen még maguk között a tudósok között is. Szigorúan véve, azt még megengedhetjük, hogy a lángész abnormis; de ha ezt a tant minden tehetséges emberre kiterjesztjük, csakhamar messze, nagyon is messze jutunk.

Bizonyára nehéz, sőt lehetetlen a lángészt a tehetségtől, a tehetséget az érdemestől s az érdemest a jelentéktelentől elkülöníteni. De meg kell vallanunk, hogy a nagyszabású tehetségek bizonyos mennyiségű találékonysággal, teremtő erővel tényleg bírnak, s hogy épen ez az oldal az, melynél fogva a tehetség a lángésszel érintkezik.

»A bűnnek, mint az erénynek fokozatai vannak,« mondja a költő. Azonképpen a találékonyságnak is. Ugyanaz a költő, ki tisztességes, elfogadható munkát írt, egy pillanatban ihletet nyerve, magasztos költeményt is teremthet. De sajnos, ez oly tünékeny, mint a villám. Nem igen fogja ismételni: egy óra adatott neki zseniális alkotásra s azzal azután vége. Nos, hát épen akkor működött szelleme a bolondok sajátosságát képező értelmi erővel, vagyis olyan bizarr és meglepő eszmetársulással, mely más embernek nem jutott és nem is juthatott sajátjaul. Az a tény, hogy képes volt — ha csak egy órára is — ilyenféle eszmetársításra, némi eredetiségre vall, mely ha nem is oly mély és állandó, mint a kiválóan lángeszű emberé, azt, a ki erre képes volt, szintűgy a közönséges tömeg fölé helyezi.

Miért ne engednénk meg mindazoknak, kik magukat a szellemi munkának szentelik, két különböző lelki erőt: egyfelől a teremtő erőt, mely legfőképp vakmerő és váratlan eszmetársításokból áll, másfelől a bíráló erőt, mely mérsékli és javíthatja eme különös társításokat, más ellenkező társítások útján?

Más szóval, hogy az életbúvárok megszokott kifejezésével éljünk, két

jelenség van: a mozgás unszolója és a mozgás fékezője. E két ellentétes erő eredője a tényleg keletkező mozgást eredményezi.

A bolondnak megvan az első indítékja: a mozgás unszolata, de a fékezésre képtelen. Itt a fékezés nem egyéb, mint a mély megfontolás, az ítélőtehetség érettsége, az események latolása, a múltnak a jelennel és jövővel való egybevetése, a lehetőknek és létezőknek fogalma. No már a bolondnál semmi efféle nem akadályozza az indító unszolatot, ez az unszolat tehát rendellenes és minden mérséklet híjával való lévén, céltnem ér. A hétköznapi ember bíráló szelleme ki van fejlődve, de arra az eredeti unszolat érzetére, mely az emberrel nagy dolgokat műveltet, képtelen. Az ilyenek hát középszerűek maradnak, okosak, de közepesek, környezetük banális eszmekörét soha túl nem lépve. A lángeszű ember ellenben magában egyesíti az értelmi képesség e két alakját. Megvan benne a hatalmas unszolat, mely az alkotást létrehozza, másfelől pedig — minthogy a felfogás nála világos és az értelmi mező igen tágas, — helyes ítélettel igazítja és javíttatja ki az ihlet megfontolatlan termékeit.

Kétségtelen, hogy ez a két lélektani eljárás nincs egymástól különválva; csak mi tesszük ezt a mesterséges elkülönítést a tudományos elemzés kedvéért. Azonban áll az, hogy az eszmésítésnek (ideationak) ez a két módszere minden szellemi műveletben együttesen nyilatkozik.

Bármely szellemi művet elemezvén, fel kell benne találnunk eme két ellentétes elemet, melyeknek eredménye ilyen vagy amolyan szellemi terméket szül.

Felette érdekes lenne a nagy emberek műveit erről az állásponttól itt megvizsgálni. Akár festményről, akár költészetéről, akár pedig tudományról, vagy iparról legyen szó, feltalálnók bennök e két elem váltakozó arányait.

Poë Edgar-nál például nem nyilvánvaló-e, hogy a képzelet, a lele-

mény, az eredeti alkotás, a rendkívüli eszmék társulásának eleme feltétlenül uralkodik a kritikai elemen! Poë különben kissé iszákos-őrült volt s azonfelül szeszmegezésben is vonylett. Ha igaz az, hogy művei zseniálisak, és bizonyára legalább is nagyon jelentékenyek, azért mégis, majdnem a csalódásig hasonlítanak az őrült ész csapongásaihoz.

A mélységes, aprólékos és kéréletlen lélektani elemzés, a milyet az okoskodó mániától meglepett bolond sokszor elkövet, hasonlíthatatlan magas fokban feltalálható Dosztojevszkijnek »*Bűn és Bűnhődés*« című munkájában. E hatalmas író ép oly kevéssé mentes az értelmi fogyatkozásoktól, mint volt Poë. A bizarr okoskodások egynémelyike, mellyel egyik-másik szereplőjét felruházta, egészen őrültekre illik. És mindamellét lehetetlenség a könyvben oly mélyre ható erőt fel nem találnunk, a mely a közönséges penetrációnak magasan felette áll. Ha ez nem lángeszűség, hát legalább is közel jár hozzá.

Más íróknál a kritikai oldal kerekedik felül; de azért nekik is szintén van jó csomó teremtő, kezdeményező, eredeti szellemök. Voltaire, ki a francia szellem jó és rossz tulajdonságainak oly hű képviselője, kiválóan kritikai szellemű, s hogy úgy szóljunk, a leghatalmasabb értelem-fékező volt. Világos, nagy terjedelmű szelleme a dolgok gyöngé oldalát nyomban meg tudta találni. A realitásnak jobban enged, mint bárki más s nem hagyja magát álmadozásaitól eltévesztetni. A költői invenczió nála különben is aránylag igen gyenge volt. S mindamellét, mennyi képzelő erő s mennyi ötlet! Az ennyire sarkalható szellem nem ér-e fel az invenczióval? Olvassuk csak levelezését, azokat a leveleket, a melyeket a legparányibb erőfeszítés nélkül írt meg s az ember elképed a feltorlódozó eszmék gazdaságától, melyek tolla alól úgyszólván folynak, ömlenek, s túláradoznak. Szakadatlan láncolata az ihletnek. Maró gúny, váratlan kapcsolat, elmés szavak, mindez

egy-egy alakja, még pedig nem a legmegvetendőbb alakja az invenczióknak. Ha Voltaire nem bírt volna mással, mint helyes érzékkel, bizonyára nem lett volna a király Voltaire szellemes mestere és vezetője a XVIII. századnak, melyből egyenes soron mi származunk.

A mit a szépirodalomról mondtunk, épúgy alkalmazható a tudományos munkákra. »Lelkesültség nélkül — mondja N o v a l i s — nincs matematikus!« Fellengős matematikával foglalkozni képzelő tehetség nélkül annyi, mint nyomorú középszerűsége kárhozvartni magunkat. A fizika, a chemia, az orvostan, a természethistoria nem csupán tanultságot, türelmet, szorgalmat és bíráló szellemet kíván, hanem képzelő tehetséget is. Eredetiség s az alkotás némi bizarrsága nélkül az olyan tudós szintelen, tehetetlen életét kellene átélnünk, a ki folyton csak az előtte járók ösvényét, jobban mondva lába nyomát tapossa.

Valamint a szépirodalmi, úgy a tudományos termékekben is vannak nagy és kis lelemények. Némely tudóst a lángésznek egy sugara érinti meg; ugyanaz később világeletében képtelen lenne valami újat alkotni. (Fényes példa erre a nagy S c h w a n n, a sejt-elmélet feltalálója). A lángész villáma s a tehetség mécsvilága között valamennyi átmenet tapasztalható.

De maga az invenczió sem a tudományra, sem az irodalomra és művészetre nem elégséges. Hosszú türelemre is van szükség; valamint tiszta s nagy terjedelmű szellemre, mindenekelőtt pedig ernyedetlen kitartásra, mely a megátalkodottságig fokozódjék. A boldognak van invencziója és van eredetisége. De megrögzött eszméitől körülzánczolva, álmaiba temetkezve s az őt környező igazságok iránt, melyek képzelgésére javítólag hatnának, érzéketlenné válva, saját eszméjén, tehát egy parányi, alig észrevehető ponton kívül mitsem lát, minden egyéb rejtve marad előtte. Így hát alkotásaiban megrögzik, a mi a haladást lehetetlenné teszi s

rettentő tévedésekbe sodorja. Minden ember, sajnos, még a legnagyobb is, ha eszméje nincs megróttálva, módosítva, a közel eső eszmék s a velők határos dolgok révén átalakítva, folyvást nagy veszélyben forog, hogy ha nem is mond mindjárt képtelenségeket, de igen kevés kell hozzá, hogy beszéde azzá váljék. A helyes és egészséges ítélő-tehetség az, a mi a tudományokban elengedhetetlen, bárha nem az értelmi mező terjedelmes voltától függ.

Azonban maga a terjedelem sem elégséges; invenczióra is szükségünk van. Egymagában sem a terjedelem, sem az invenczió nem elég. Egy nagy mű megalkotására elkerülhetetlen, hogy e két tulajdonság egyesülve legyen.

Ha a legnagyobb tudósok egyikének, kik hazájoknak díszére váltak, L a v o i s i e r-nek műveit tanulmányozzuk, elbámulunk e két uralkodó tulajdonságnak bennök tapasztalható szerencsésvegyülékén. Invenczió! Senki jobban nem bírta ezt nálánál. Minden perczen egy-egy új módszert talált fel. Egyszerű tényeknek jön nyomára, melyeket millió észlelő nem látott meg, noha szemök előtt vonultak el, még mielőtt Lavoisier elé kerültek volna. Mindenre kiterjeszkedik: elemezi a vizet, a puskaport, az alkoholt; kideríti az erjedést; kifejti a hő keletkezésének mechanizmusát az élő lényben, ezt a hőt megméri, chemiai nomenklaturát teremt; megalkotja a thermochemiát; az erők megmaradásának törvényét megsejti s mindez nem akadályozza, hogy nemzetgazdasággal, statisztikával és iparral ne foglalkozzék. Mindenben kiváló. Bárhova veti sастekintetét, új adatot szerez. Ami más előtt elsiklik, előtte nem. Bámulatos invenczióval előre megsejti az egész chemiát; elannyira, hogy korunk egész chemiája, csodás fölfedezéseivel, főbb vonásaiban teljesen a Lavoisier hatalmas agyában foljesen meg.

De ez a tágas, éles lángelme magában nem lett volna elégséges. Szükségképen javítania, mérsékelnie kellett azt egy mélységes bíráló értéknek.

Hipothézist felállítani, helyes; de a hipothézis felállítása után kísérlettel kell annak hiányait kideríteni. Eszméjétől magát soha el nem engedni vakíthatni, a való fogalmával birni, az egymástól látszólag távol eső tények közt helyes vagy helytelen kapcsolatot létrehozni és felismerni, hogy mikor igaz és mikor hamis ez a kapcsolat: ez a lángész.

Nem régiben egy beszéde közben Pasteur, ez a nagy ember, ki egyhangú vélemény szerint korunk leg-hatalmasabb lángelméinek egyike, úgy nyilatkozott, hogy a bíráló szellem föl-tétele a tudományos munkálgodás hatatosságának és termékenységének. Nem szeretnék a hírneves mester eme bölcs állításának ellentmondani; mindamellett úgy rémlik előttem, hogy a bíráló ész egymagában tehetetlen, ha az invenczió meg nem termékenyíti. Maga Pasteur a legfényesebb példája a föltaláló és bíráló ész eme szövetségének. Ha Pasteur nem találta és nem fogta volna fel, még mielőtt végrehajtotta az öntermődésre, a panspermiára, a vírus higitására vonatkozó szép kísérleteit, lehetett volna belőle kiváló chemikus, vagy értelmes természetbúvár, de — századunk igen nagy veszteségére — soha sem lett volna belőle Pasteur. A betegség, mely húsz év előtt megtámadta, a helyett hogy kioltotta volna, csak fokozta értelmi tehetségét. Csakugyan föltehető, hogy ha egyáltalán volt rá hatása, az nem a kritikai ész, de az invenczió és képzelő erő fokozásában nyilvánult. Úgy tartom, hogy olyan kritikus mint Pasteur, könnyű szerrel található, de az ő fölfedező és teremtő erejét ugyan hol, ki-ben keressük?

A tudósnak meg van engedve, hogy csaknem őrzöngő képzelő erővel birjon, ha ismereteinek terjedelmével és szigorú, hajthatatlan bíráló szelleme hatalmával mérsékelni tudja.

Befejezésül egy példát veszek, mely gondolatomat jobban megvilágítja, mint bármely értekezés. E példát egy zseniális műből, az emberi értelem egyik

legkiválóbb termékéből, Cervantes Don Quichotte-jából merítem. Don Quichottenak magasztos és termékeny eszméi vannak. Ő nagy újító, a jog és igazság érzetétől áthatott lángoló szellem. Minden dologról bámulatos, bizarr, kortársai és földieit hétköznapi felfogásának felette álló nézetekkel bir. Felfogása gyors, különös eszmetársulásokat talál fel. Találékonyága is gyors és hódító, mint a jégtörőké, felfedezőké, lángelméjüké lenni szokott. Csak valamivel több gyakorlatias szellem — és újjá alkotná az emberiséget. De, sajnos, bolond és igazi bolond. Mert a bíráló szellemnek legparányibb zikrája sem szorult beléje: nem vet számot a létező dolgokkal, a felhőkben él, képzelődéseit valóságnak veszi, mindent álmain keresztül néz, az életet mint holdkóros bolyongja át, nem lévén képes megkülönböztetni a létezőt a nem létezőtől. Ezért nem érhet célzt, ezért van arra kárhoztatva, hogy minden vállalatába nyomorultul elbukjék; összes erőfeszítése, bátorsága, felfogásának hatalma és merészsége daczára. Sorsa végre is az, hogy bolondok házában fejezze be életét. Mert bolond biz ő, tökéletes, köztözni való bolond.

Mellette bandukol számárháton az érdemes Sancho Panza. Ennek nincsen találékony lángeszze. Hiszékenységében és előítéleteiben osztozik a tömeggel. Naivul ismételteti barátai tudományát. Úgy beszél, gondol és tesz, mint a többiek; por a porban, képtelen felülemelkedni apái eszejárásán; a vert útat tapossa s falujában híres az ő józan, gyakorlati eszéről; mindig is a helyes irányban halad, és Don Quichotteval szemben folyást neki van igazza.

Nos, hát minden zseniális emberben kell, hogy egy Don Quichotte és egy Sancho lelke éljen együtt. A Don Quichotte lelke azért, hogy előre haladjon, hogy a járt útról letérhessen, hogy más-kép és jobban cselekedjék, mint a mindennapi emberek; Sancho Panza lelke pedig azért, mert magában ama hatalmas eredetiség semmi jóra sem vezet-

het, ha helyes érzék, józan ítélet s a valóság tiszta fogalma meg nem világtítja. A Don Quichotte-féle vakmerőség és képzelő erő hiánya okozza, hogy annyi jeles, tanult ember halad el a nagy fölfedezések, nagy alkotások mellett anélkül, hogy azt véghez vitte volna. A Sancho Panza józanságának hiánya, hogy annyi szánandó bolond nyűtte el álmait chimerákon, anélkül, hogy magának, vagy az emberiségnek hasznára vált volna.

Hanem hát a lánghelmének nem igen lehet tanácsokat osztogatni. A nagy ember el van nélkülünk, és betölti úgysis nagy és nemes hivatását. Legegyszerűbb tehát, ha Lombrosoval együtt mindebből azt vonjuk le, hogy nem létezhetik nagy ember a bolondságnak némi nyoma nélkül és ismételjük a mindenben mester Aristoteles-nek tulajdonított szavakat: „*Nullum magnum ingenium sine quadam mixtura demetiae.*“

H. B. C.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Az öntermődés. Már jó ideje foglalkoztatja a természettudósokat azon kérdés eldöntése, vajjon keletkeznek-e élő lények úgynevezett öntermődés (*generatio spontanea v. aequivoca*) útján, és számosak azok a kísérletek, melyeket eme kérdés érdekében tettek. A kísérletek eddig azonban leginkább csak annak kipuhatólására szorítkoztak, vajjon keletkeznek-e élő lények bizonyos szerves anyagok keverékeiben, a melyekben nagy melegséggel előbb minden élő csírát megöltek. Minthogy pedig a baktériumokat az eddig ismert legegyszerűbb szervezeteknek tekintik, ezekre irányozták a kísérleteket, melyekkel az élő lényeknek önként keletkezését ki akarták mutatni. E kísérletek biztos, kifogástalan eredményre mindeddig nem vezettek, elannyira, hogy míg némely bűvárok kísérleteikből azt következtették, hogy baktériumok öntermődés útján tényleg keletkezhetnek, addig más, nem kevésbé megbízható bűvárok épen az ellenkező eredményre jutottak.*

Újabban N ä g e l i az öntermődés kérdésének tárgyalását egészen más szempontból veszi fel.**

* Lásd e Közlöny 3. köt. 305., 4. köt. 224., 5. köt. 331. és 6. köt. 349. lapját.

** Lásd: N ä g e l i Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre (1884., 83. lap).

»A szervesnek képződése a szerveslénből — mondja N ä g e l i — első sorban nem a tapasztalat és kísérlet kérdése, hanem az anyag és erő megmaradásának törvényéből folyó tény. Ha az anyagi világban mindenütt oksági kapcsolat van; — ha az összes tünetmények lefolyása természeti úton történik: kell hogy a szervezetek — melyek ugyancsak a szerveslén természetet alkotó anyagokból állnak s végre ismét ugyanazon anyagokra bomlanak fel: őseredetökben hasonlóképen szerveslén anyagokból keletkeztek légyen. Az öntermődést tagadni annyi, mint a csodát hirdetni.«

N ä g e l i szerint különben azok a lények, melyek maguktól (spontán) keletkezhetnének, még ismeretlenek, mert a baktériumok s a hozzájuk közel álló szervezetek már sejtfaluk és kifejlett mozgásuk miatt nem eléggé egyszerűek s így már valami hosszabb phylogenetikai fejlődés-folyamatnak az eredményei; azonkívül pedig magukban nem is élhetnek, minthogy már más lények bomlástermékeire szorúlnak.

Mivel pedig a szervezetek annál apróbbak, minél egyszerűbbek, s minthogy az eddig ismert legegyszerűbb lények, a baktériumok, gyakran már a láthatóság határán állnak: ha még egyszerűbb lények vannak, azok oly piczi-

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedélyezés — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.